

ובזה נראה לבאר מה שהתורה סיפרה לנו שבני ישראל לא שמעו אל משה מקוצר רוח ועבודה קשה, והקשינו שבפרשה שעברה כתוב שהעם האמינו אל משה וא"כ למה אח"כ לא שמעו אל משה, אבל לפי מה שנתבאר יש לומר שאע"פ שבני ישראל האמינו בהקב"ה והאמינו שיוציאם ממצרים, מכל מקום אמונתם הוחלשה מחמת טומאת מצרים ולכן אע"פ שהאמינו באמונה שלימה בהנהגת הקב"ה שהיא בתוך הטבע, אבל לא האמינו כראוי בהנהגת הקב"ה שהיא למעלה מן הטבע, ולכן אחרי שפרעה הכביד עליהם את השעבוד והכירו שלא יהיה שייך לצאת ממצרים בדרך הטבע, אז כבר לא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה.

הכרת הטוב

הכרת הטוב עם הדומם

"ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרותם על יאוריהם ועל אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם ויהיו דם וגו'" (וארא ז', י"ט). והקושיא מבוארת, למה ציוה הקב"ה שאהרן יהפוך את הדם למים ולא ציוה למשה? וכן מציינו במכת צפרדעים שהקב"ה אמר למשה, "אמור אל אהרן נטה את ידך במטך וגו', והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים" (וארא ח', א'). ותיריך רש"י, "לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן" (ומקורו משמות רבה פרשה ט' ס"י ו' ופרשה י' ס"ד'). וכן כתוב במכת כנים, "ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנים בכל ארץ מצרים" (וארא ח', י"ב). ופירש רש"י, "לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן" (ומקורו משמות רבה פרשה י' ס"ד'). מכל זה מבואר שמידת הכרת הטוב שייכת גם בדבר הדומם כמו מים ועפר.

ובשיטה מקובצת בב"ק (צ"ב ב') סיפר בשם הר"י מיגש שפעם אחת הובא דין תורה לפני הרי"ף אודות בית מרחץ, והרי"ף מיאן לדון על המרחץ מפני שכמה שנים לפני כן נהנה מאותו מרחץ שרחץ בו בשעה שהיה חולה. הרי שגם הרי"ף נזהר בהכרת הטוב בדבר הדומם.

ויעוין בפרשת מטות שכתוב, "וידבר ה' אל משה לאמר; נקום נקמת בני ישראל מאת המדיינים אחר תאסף אל עמך; וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין וגו'; וישלח אותם משה וגו'" (מטות ל"א, א'-ג', ו'). ואיתא בבמדבר רבה (מטות פרשה כ"ב אות ד'), "וישלח אותם משה, אמר הקדוש ברוך הוא למשה נקום נקמת אתה בעצמך והוא משלח את אחרים, אלא מפני שנתגדל בארץ מדין אמר אינו בדין שאני מצר למי שעשה בי טובה, המשל אומר בור ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן". הרי שמשה רבינו לא הלך ללחום במדין בעצמו משום הכרת הטוב. והנה המדיינים אינם מרויחים בזה, שהרי הם יהיו נהרגים ע"י השלוחים, אלא שמוכח שזו היא מדה באדם שצריך לנהוג בהכרת הטוב, אע"פ שאין בזה שום תועלת למקבלי הטובה.

ומכל זה מבואר שמידת הכרת הטוב היא חשובה כל כך עד שהיא צריכה להיות מושרשת בתוך האדם, ולכן צריך להכיר טוב גם לדבר הדומם, אלא שטעם הדבר צריך ביאור.

העולם נברא בזכות ביכורים ויסוד מצות ביכורים היא הכרת הטוב

והנה יסוד מצות ביכורים הוא הכרת הטוב, וכמו שכתוב, "ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו" (כי תבוא כ"ו, ג'). ופירש רש"י, "שאינך כפוי טובה" (ומקורו בספרי שם). וכן מבואר מדברי החינוך על מצות ביכורים (מצוה תר"ו), "על כן בהיטיב אליו השם ברוך הוא ובברכו אותו ואת אדמתו לעשות פירות וזכה להביאם לבית אלקינו, ראוי לו לעורר לבבו בדברי פיהו ולחשוב כי הכל הגיע אליו מאת אדון העולם, ויספר חסדיו יתברך עלינו ועל כל עם ישראל דרך כלל". ולא זו בלבד, אלא שמבואר מהפסוקים של ביכורים שחלק של הכרת הטוב הוא על שהקב"ה נתן לנו את ארץ ישראל וכמו שכתוב "כי באתי אל הארץ וגו'". והנה גם מי שנולד בארץ ישראל צריך לומר כן, ואע"פ שקשה להרגיש הכרת הטוב על מה שהיה לו מזמן שנולד, מכל מקום האדם צריך לעורר את עצמו ולהביא את עצמו להרגשה של הכרת הטוב.

עוד אמרו חז"ל בבראשית רבה (פרשה א' סי' ד'), "בזכות ג' דברים נברא העולם, בזכות חלה, ובזכות מעשרות, ובזכות בכורים".

והנה בהצטרף שני יסודות אלו אנו למדים שהעולם נברא בזכות מידת הכרת הטוב, שהרי יסוד מצות ביכורים הוא הכרת הטוב, וחז"ל לימדונו שהעולם נברא בזכות בכורים! וצריך ביאור, למה חשובה מידת הכרת הטוב כל כך עד שהיא הזכות לבריאת העולם?

הכופר בטובתו של חבירו

ונראה לבאר כל זה על פי מה שאמרו חז"ל (עי' פסיקתא זוטרתא פרשת שמות פרק א' אות ח'), "כל הכופר בטובתו של חבירו לסוף כופר בטובתו של מקום". והנה זה פשוט שיסוד עבודת ה' הוא הכרת הטוב להקב"ה על כל מה שגמלנו, ומדברי חז"ל אנו למדים שאם אין לו הכרת הטוב לחבירו, אז לא יוכל להכיר את טובת הקב"ה. ונראה שמטעם זה צריך להכיר טוב גם לדבר הדומם, שמאחר שמידת הכרת הטוב היא היסוד לעבודת ה', ממילא האדם צריך להשריש מדה זו בקרבו.

ובזה נראה ליישב את המנהג שנוהגים לברך את הכהנים לאחר נשיאת כפיים ואומרים להם "יישר כוחכם" (עי' מטה אפרים סי' תקצ"ב סעיף י"א, ומשנה ברורה סי' קכ"ח ס"ק ס'), שהרבה תמהו על זה שמה שייך להודות לכהנים על מה שברכו את ישראל, והלא הם מצווים לעשות כן (עי' רש"י שביעית פ"ד מ"ב). אבל לפי מה שנתבאר יש לומר בפשיטות, שכדי להשריש מדה זו בתוכינו אנו צריכים להכיר טובה לכל ואפילו לדבר הדומם, ולכן אע"פ שאין אנו מחוייבים להודות לכהנים, מכל מקום יש לנו להכיר את טובתם כדי שמידת הכרת הטוב תהיה מושרשת בתוכינו.

ומסופר שפעם אחת הגיע בחור אחד ללמוד בשיבתו של החפץ חיים בראדין, וכששאל אותו אם יש לו מקום דירה ושאר צרכיו והשיב בשלילה, מיד קם החפץ חיים וצ"ל, וטרח בעצמו לסדר לאותו בחור מקום דירה וכו'. והחפץ חיים ביאר את מעשיו, שפעם אחת כשהיה בעיר ווילנא היה בבית זקנו של אותו בחור, וכיבדו מאד, וא"כ רצה החפץ חיים להכיר טוב לנכדו.

ומדרכי היצר שאם הוא מחוייב להכיר טובה לחבירו אז הוא חושב מחשבות על חבירו איך שהוא אדם רע עד שלא זו בלבד שאינו מכיר לו טובה אלא שהוא משלם לו רעה תחת טובה. ומסופר על החתם סופר שפעם אחת היה אדם שציער לו הרבה, ואמר החתם סופר, "איני מבין מדוע אדם זה מציק לי כל כך, הרי מעולם לא עשיתי לו שום טובה!"

הכרת הטוב וחטא עץ הדעת

איתא בעבודה זרה (ה', א'), "תנו רבנן, 'מי יתן והיה לבכם זה להם' (ואתחנן ה', כ"ו), אמר להן משה לישראל, כפויי טובה בני כפויי טובה, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל 'מי יתן והיה לבכם זה להם', היה להם לומר תן אתה, כפויי טובה דכתיב 'ונפשונו קצה בלחם הקלוקל' (חוקת כ"א, ה'), בני כפויי טובה דכתיב 'האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל' (בראשית ג', י"ב)". ומבואר מדברי הגמ' שבני ישראל נקראים "בני כפויי טובה" מפני שהם מיוצאי חלציו של אדם הראשון, והוא היה כפוי טובה במה שרמז בדבריו שהקב"ה גרם לו לחטוא בעץ הדעת במה שנתן לו את חוה אשתו שהיא האכילתו מן עץ הדעת, שבזה לא היה מכיר את טובת הקב"ה שנתן לו את אשתו.

ונראה שלא בכדי נמצאת מידת הכרת הטוב בחטא עץ הדעת, שמאחר מידת הכרת הטוב היא היסוד לעבודת ה', לכן חסרון במידת הכרת הטוב היה חלק מחטא הקדמון של אדם הראשון.

התבוננות

התעלות שייכת רק ע"י התבוננות

"ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה' וירם במטה ויך את המים אשר ביאור לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם; והדגה אשר ביאור מתה ויבאש היאור ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור ויהי הדם בכל ארץ מצרים; ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר ה'; ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת" (וארא ז', כ"כ-ג).

התורה מגלה לנו בזה למה לא התרשם פרעה ממכת דם ומכל שאר המכות, שהרי פרעה "לא שת לבו", ור"ל שלא התבונן במכות, ולא חשב מה היא התכלית של המכות, ומה רוצה הקב"ה ממנו.

ובאמת זהו יסוד גדול בעבודת ה', שאם אינו מתבונן במעשיו לא יוכל לתקן ולשפר את דרכיו. מטעם זה פתח הרמח"ל את ספרו מסילת ישירים ביסוד זה והדגיש שאי אפשר להתעלות מלימוד ספרו א"כ יחזור עליו פעמים רבות, שכתב, "על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו, אלא מעט, אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה. כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה". וכוונתו לומר שקריאה פעמים רבות עוזרת לאדם להתבונן בדרכיו שרק אז לא יתעלם מחובתו בעולמו.

ורבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' אות ט"ו) הזהיר אותנו שנתבונן בדרכינו, שכתב, "ונאמר על האנשים שאינם עורכים מחשבות להתבונן תמיד ביראת ה' (ישעיה כט, י"ג-ד) 'ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא'".

ההבדל בין נעמן ונבזראדן

איתא בגיטין (נ"ז ב'), "תנא, נעמן גר תושב היה, נבזראדן גר צדק היה." ונראה שהגמ' רוצה שנתבונן בשני אנשים אלו, למה אחד מהם נעשה רק גר תושב (שמקבל שלא לעבוד עבודה זרה, ואינו רוצה להתגייר ולהעשות יהודי), והשני נעשה גר צדק? ולכן, מתחילה נזכיר הסיפור של שני אנשים אלו, ושוב נתבונן על ההבדל שביניהם.

הגמ' בגיטין מספרת שנבזראדן רב טבחים הגיע לבית המקדש וראה שהדם של זכריה הנביא היה רותח, מתחילה אמרו לנבזראדן שהוא דם זבחים, אבל לבסוף הוכרחו להגיד לו האמת שלפני הרבה שנים הרגו היהודים את זכריה הנביא מפני שהיה מוכיחם לחזור בתשובה. נבזראדן הרג כמה יהודים כדי לפייס את דם זכריה ולא הועיל עד שאמר, "זכריה, זכריה, טובים שבהן איבדתים, ניחא לך דאבדינהו לכולהו?!" באותה שעה הרהר תשובה בדעתו ואמר, "ומה אם על נפש אחת כך, ההוא גברא דקטל כל הני נשמתא על אחת כמה וכמה!" ואז ברח ונתגייר.

המעשה של נעמן מסופר בספר מלכים (מלכים ב' פרק ה'). נעמן היה שר צבא של מלך ארם ונצטרע. נערה ישראלית שנשבת יעצה לו ללכת לאלישע הנביא והוא ירפא אותו מצרעתו. הלך לאלישע, ואלישע אמר לו לרחוץ שבע פעמים בירדן. כשטבל בירדן נתרפא מיד מצרעתו ונעשה בשרו כבשר נער קטן. כשחזר לאלישע הנביא אמר לו, "הנה נא ידעתי כי אין אלוקים בכל הארץ כי אם בישראל!" אבל נעמן לא נתגייר אלא שקיבל על עצמו שלא לעבוד עבודה זרה ונעשה גר תושב (ע"ש בספר מלכים).

ונראה שלפ"ז כוונת הגמ' בגיטין היא שנבזראדן ונעמן שניהם ראו השגחת ה', ואעפ"כ אחד מהם נתגייר ואחד מהם לא נתגייר. ומזה יש ללמוד, ששני אנשים יכולים לראות אותו דבר, ואחד מהם יתעורר והשני לא יתעורר. והטעם לזה הוא, שאף אם האדם יראה דבר המעורר אותו, מכל מקום אם אינו מתבונן במעשיו ובדרכיו, לא ישנה את דרכיו כלל.

תוכחה על אי-התבוננות

ומסופר שאירע פעם אחת בביתו של הגאון הר"ר אפרים זלמן מרגליות זצ"ל, שהיה עשיר גדול, שאחד מבני ביתו שבר כלי, והגרא"ז מרגליות הוכיחו על זה, ושוב ביאר שאינו מקפיד על החפץ עצמו, אלא שהקפיד על שלא התבונן במעשיו, שהאדם צריך לחשוב בכל מעשה שיעשה קודם שיעשנו, ולא יעשה שום דבר בלי הכוונה הנצרכת בה.

ובאמת, החשיבות של לימוד המוסר הוא משום שלימוד המוסר צריך להביא את האדם להתבוננות וחשבון הנפש, שרק ע"י התבוננות במעשיו יכול לתקן את דרכיו. ובזה"ק (קרח קע"ח א') מובא שכל מי שמתבונן במעשיו נקרא "מרא חושבנא" כיון שהוא תמיד עושה חשבון הנפש.

צדיק מתבונן אבל רשע אינו מתבונן

איתא בתנחומא (וזאת הברכה סי' ז'), "רשע בחייו חשוב כמת מפני שרואה חמה זורחת ואינו מברך יוצר אור, שוקעת אינו מברך מעריב ערבים, אוכל ושותה ואינו מברך עליה, אבל הצדיקים מברכין על כל דבר ודבר שאוכלין ושותין ושרואין ושומעין". והנה הפשטות בביאור דברי המדרש היא שהרשעים כופרים בהשגחת הקב"ה בעולם ולכן אינם מברכים לו, אבל הצדיקים מאמינים בהשגחת הקב"ה ולכן מברכים ומשבחים לו.

ונראה לומר ביתר עומק, ששבח והודאה להקב"ה היא תוצאה של התבוננות, שאם האדם מתבונן בבריאה אז יתפעל מגדלותו של הקב"ה וממילא יברך לו וישבח לו, אבל אם אינו מתבונן כלל לא יבוא לידי ברכה. וזהו ההבדל בין צדיקים ורשעים, שהצדיק הוא אדם שמתבונן ולכן מברך ומשבח להקב"ה על כל דבר ודבר, אבל הרשע אינו מתבונן במה שהוא רואה ולכן רואה חמה זורחת ואינו מברך עליה.